

Олена Рева,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії та географії
спеціальності 032 «Історія та археологія»
(Науковий керівник: докт. істор. наук, доц. **Бороденко О. А.**)

ХОЛЕРА ТА ХОЛЕРНІ БУНТИ В УКРАЇНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розкриваються особливості перебігу епідемії холери в Україні в ХІХ столітті, вказується про поширення цієї інфекційної хвороби, її етапи. Констатується неефективність терапевтичного її лікування в період нової історії. Простежуються причини та хід холерних бунтів указанного хронологічного періоду.

Ключові слова: епідемія, холера, холерний бунт.

Упродовж ХІХ століття від холери, за різними оцінками, загинуло понад 10 млн. жителів Землі. Під час цієї пандемії наприкінці 1885 року холера досягла Галичини, центральних і східних земель України; відомо, що в Галичині та на Буковині від холери померло упродовж 1892–1894 рр. 2 300 осіб. Під час цього в Україні летальність від холери коливалася у межах 36,8–44,9% від всіх захворювань.

У статті проаналізовано холери та холерні бунти в Україні ХІХ століття. Втрата рідини при тяжкій холері призводить до того, що швидко, протягом півгодини від моменту смерті, розвиваються виражені посмертні скорочення м'язів. У трупа згинаються або розгинаються руки і ноги. Він може перевертатися на бік, навіть сидати. Оскільки в ті часи, коли холера вбивала людей тисячами, в бараках, куди привозили таких хворих, практично завжди не вистачало місця. Тому померлих намагалися швидше поховати. Небіжчиків складали на підводи, закривали полотном і везли на кладовища. Зазвичай це спостерігали обивателі, які стояли вздовж дороги і помічали рухи трупів [1, с. 236]. Саме подібне приводило до розвитку холерних бунтів, ключовим посилом яких стало гасло про поховання живих людей.

Бунти, що прокотилися по півдню України та Росії за останні два десятиліття ХІХ століття, забрали життя 424 медичних працівників. Вони були просто розтерзані натовпами бунтівників. Бунти були продовженням того сум'яття, яке відбулося під час другої пандемії. У заворушеннях брали участь бідні верстви населення, які через карантинів страждали внаслідок зупинки торгівлі, а також окремі релігійні фанатики.

Починаючи від 1823 року, холера була частою гостею на теренах Російської імперії. Власне не гостею, а ледь не щорічною супутницею: до Першої світової війни мали місце відразу шість періодів пандемій, що загалом тривали, за різними оцінками, від трьох до чотирьох десятиліть. Суспільно-побутові умови забезпечували дуже сприятливе середовище для поширення хвороби: бідність, тісні помешкання як у містах, так і в селах, виснажливі переміщення багатьох людей на довгі відстані з метою торгівлі або внаслідок трудових міграційних процесів. Більшості міст бракувало не лише каналізації, але і водопроводу, системи очистки нечистот. У ХІХ ст. холера стала масовим явищем поза межами Індії. Хвороба була принесена зі Сходу «на спинах верблюдів», караванами, що перетинали кордон із Персією [2, с. 123].

Цей різновид, *cholera morbus*, дістав назву «азійської холери» – на противагу відомій раніше і м'якшій європейській версії, *cholera nostras*. Звичною «брамою», через яку холера потрапляла до Російської імперії, була Астрахань. Вперше холера з'явилася у цьому місті ще 1823 року. Втім, тоді поширення швидко припинилося завдяки незвично холодній зимі.

Під час другої пандемії, у 1829–1830 роках, хвороба повернулася з новою силою, особливо лютуючи у лютому-серпні 1830 року, коли від неї загинув кожен дванадцятий мешканець Астрахані. Відтак поширення по території імперії відбувалося головними торговими шляхами, у тому числі річковим – по Волзі (до слова, саме цим маршрутом через двадцять років із заслання повертатиметься Тарас Шевченко). У міру руху з півдня на північ хвороба слабшала: якщо у Астрахані смертність складала 90%, то в Саратові вже 70%, у Казані 60%, у Москві помирав кожен другий. Холера наближалася до столиці імперії.

Холера дістанеться до Санкт-Петербурга за півроку, натомість уже взимку 1830–1831 років особливо серйозно постраждають від неї південні губернії: Подільська, Волинська, Київська. Чи не найвища інтенсивність холери була на Бессарабії, де вона забрала понад десять тисяч життів. Власне зазвичай до зими хвороба відступала, оскільки її патоген не відновлюється при температурі нижче 15 градусів. Узимку холера могла проіснувати передовсім у великих містах на зразок Москви чи Петербурга або ж у селах на півдні імперії.

Слід зазначити, що офіційні дані щодо рівня смертності дуже неточні, однак все рівно ближчі до фактичного стану справ, аніж свідчення про кількість хворих (котрі набагато, в рази менші дійсних показників). По багатьох повітах просто бракувало інформації, що можна побачити у відповідних звітах Міністерства внутрішніх справ.

Населення – особливо у селах – не довіряло що владі, що лікарям. Люди просто боялися лікування і в усякий спосіб намагалися не потрапити до лікарень. І на це були підстави [3, с. 138].

Як відомо, холера є інфекційною хворобою, що поширюється переважно із забрудненою водою. Перебіг захворювання динамічний, інкубаційний період триває кілька днів (від двох-трьох до шести). Супроводжується швидким зневодненням організму, діареєю. Причиною летальних випадків найчастіше стає втрата організмом людини життєво важливих рідин та електролітів. Це з точки зору сучасного знання про хворобу. Однак тривалий час ані природа її поширення, ані ефективні способи лікування не були відомими. У 1848 році Джон Сноу висловив припущення, що холера є заразною хворобою, яка розвивається в організмі жертв і поширюється з їхніми випорожненнями та блювотинням, переважно через забруднену воду. (Він ґрунтував свої висновки на ретельних нотатках та аналізі інформації про хворих у різних дільницях Лондона) [4, с. 17]. Однак тоді гіпотеза Сноу була лише однією з багатьох, знадобилося немало часу та зусиль, аби її підтвердити. У 1883 році Роберт Кох ідентифікував збудника, бактерію *vibrio cholerae*. Приблизно від 1870-х років у Європі та Північній Америці зуміли налагодити ефективну протидію поширенню інфекції. Але не в Російській імперії, де епідемія лютувала і у першій половині 1890-х років.

Терапія холери у першій половині – середині ХІХ ст. була не просто непродуктивною, але часто і контрпродуктивною. До винаходу Коха лікарі не знали напевно, яку частину організму вражає хвороба: нервову чи травну систему, чи взагалі є зараженням крові. Поширення холери пов'язували як із природною схильністю деяких людей до зараження, так і, особливо часто, з токсичними смердючими випарами в окремих місцевостях. Звідси і головна рекомендація для профілактики – збалансоване харчування, без зловживань алкоголем. Свій специфічний погляд на природу холери мала церква, пов'язуючи її походження з колективною або особистою провиною, гріховністю хворих, котрі упивалися, переїдали або ж виявляли сексуальну нестриманість.

Отже, рівень медицини у ХІХ столітті залишався низьким, а тому профілактика та лікування холери були вкрай неефективними. Систематичні епідемії забирали життя значної кількості населення, однак уже в той час для зміцнення імунітету лікарі рекомендували не зловживати алкогольними напоями та забезпечити собі збалансоване харчування.

Список використаних джерел та літератури

1. Бороденко О. А. Шлюб і родина православного населення Лівобережної України другої половини XVIII – першої половини XIX століть: соціально-демографічний аспект : монографія / О. А. Бороденко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 622 с.
2. Полтава. Історичний нарис; [наукові редактори О. Б. Супруненко, М. А. Якименко, В. Є. Лобурець, В. А. Войналович та ін.]. Полтава : Полтавський літератор, 1999. 280 с.
3. Полтавіка. Полтавська Енциклопедія: у 12 томах. Релігія і церква ; [Ю. М. Варченко, А. М. Киридон, В. О. Мокляк та ін.] ; за ред. О. А. Білоуська. Т. 12. Полтава : Полтавський літератор, 2009. 756 с.
4. Херліхі Патриція Одеса. Історія. 1794–1914. Одеса: Optimum, 2007. 576 с.

УДК 373.5.016:51]:37.091.33-027.22:796

Надія Нікіфорова,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
фізико-математичного факультету
спеціальності 014.04 Середня освіта (математика)*

(Науковий керівник: канд. фіз.-мат. наук, доц. **Матяш Л. О.**)

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті висвітлюються особливості використання дидактичних ігор під час вивчення математики учнями 5–6 класів закладів загальної середньої освіти. Розкриваються поняття та основні етапи дидактичної гри, з'ясовуються особливості оцінювання навчальної діяльності школярів в освітньому процесі середньої школи.

***Ключові слова:** дидактична гра, педагогіка партнерства, пізнавальна активність школяра.*

Сучасні умови вимагають нових підходів до організації навчання і виховання, які б сприяли формуванню і розвитку школяра в тісному і постійному взаємозв'язку з природним та соціальним середовищем, здатності до соціально-значимої діяльності, швидкої адаптації під час зміни життєвих обставин. Реформування системи освіти в сучасній Україні в руслі концепції Нової української школи ставить нові вимоги до організації освітнього процесу: партнерство, активність, ігрова діяльність та ін.

У статті простежимо особливості використання дидактичних ігор під час вивчення математики учнями 5–6 класів закладів загальної середньої освіти. Оскільки школа має бути зорієнтована на